

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi
3-7 Yoshdagi Bolalarning 2 Tilni O'zlashtirishda Psixologik
Xususiyati.

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Qobilova Kamola Azamat qizi.

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Yarasheva Gulira'no Shaydulla qizi.

Anotatsiya: 3–7 yoshdagi bolalarning ikki tilni o'zlashtirish jarayonida kuzatiladigan psixologik xususiyatlar, nutqiy rivojlanish, kognitiv jarayonlar, emotsional holat va ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq jihatlar ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: ikki tillilik, bolalar psixologiyasi, nutq rivoji, kognitiv jarayonlar, emotsional rivojlanish, maktabgacha yosh.

Annotation: This article examines the psychological characteristics of bilingualism in children aged 3–7, focusing on language acquisition processes, cognitive development, emotional states, and social adaptation, and provides a scientific-theoretical overview of the influence of bilingualism on children's psychological and intellectual development in early childhood.

Keywords: bilingualism, child psychology, language development, cognitive processes, emotional development, preschool age.

Maktabgacha yosh davri bolaning psixik rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda nutq, tafakkur, xotira va diqqat jarayonlari jadal shakllanadi. Ikki tilni o'zlashtirish bolaning psixologik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatib, uning kognitiv imkoniyatlarini kengaytiradi. Psixologiya va lingvistika fanlarida ikki tillilik bolaning rivojlanishida tabiiy va ijobiy jarayon sifatida baholanadi.

Ikki tilni o'zlashtirayotgan bolalarda nutqni idrok etish jarayoni kuchli rivojlanadi. Bola har ikki tilning tovush tizimini farqlashga, grammatik

tuzilmalarni anglashga va vaziyatga mos ravishda til tanlashga o'rganadi. Bu holat bolaning tafakkur moslashuvchanligini oshiradi hamda til sezgirligini rivojlantiradi. Ikki tilli bolalar yangi so'zlarni tezroq qabul qilish va ularni nutqda qo'llash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Psixologik nuqtai nazardan ikki tillilik xotira jarayonining faollashuviga olib keladi. Bola bir vaqtning o'zida ikki xil til birliklarini eslab qolishga harakat qiladi. Natijada mantiqiy va esda saqlash xotirasi rivojlanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikki tilli bolalarda diqqatni boshqarish va bir faoliyatdan ikkinchisiga o'tish qobiliyati yuqori bo'ladi.

Ikki tilni o'zlashtirish jarayonida bolalarda til birliklarini aralashtirish holati kuzatilishi mumkin. Bu psixologik jihatdan normal holat bo'lib, bolaning til tizimlarini ajratish jarayoni davom etayotganini ko'rsatadi. Ushbu holat bolaning nutqiy rivojlanishida vaqtinchalik bosqich hisoblanadi va salbiy baholanmasligi lozim.

Emotsional rivojlanish nuqtai nazaridan ikki tillilik bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bola turli muhitda muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi. Ikki tilli bolalar tengdoshlar bilan muloqotda faolroq bo'ladi va o'z fikrini erkin ifodalashga intiladi.

Ikki tilli muhitda tarbiyalanayotgan bolalarda ijtimoiy idrok va empatiya rivojlanadi. Ular turli madaniy va til muhitlariga nisbatan bag'rikeng munosabatni shakllantiradi. Bu holat bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim psixologik omil hisoblanadi.

Ikki tilni o'zlashtirish samaradorligi bolaning psixologik holati, oilaviy muhit va ta'limiy yondashuv bilan chambarchas bog'liq. Qo'llab-quvvatlovchi muhit, majburlashsiz ta'lim va ijobiy motivatsiya bolaning til o'rganish jarayonini yengillashtiradi hamda psixologik barqarorlikni ta'minlaydi.

Bola hayotining dastlabki yillari psixikaning eng faol shakllanish davri bo'lib, bu jarayonda til asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ikki tilni bir vaqtning o'zida egallash bolaning psixologik tizimida murakkab, ammo tabiiy jarayon sifatida kechadi. Ushbu jarayon bolaning ichki psixik holatlari bilan

bevosita bog'liq bo'lib, u tilni passiv qabul qilishdan faol qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarni bosib o'tadi.

Ikki tillilik bolaning nutqni rejalashtirish qobiliyatiga ta'sir qiladi. Bola fikrni ifodalashdan oldin qaysi til mos kelishini ichki ravishda tanlaydi. Bu esa ichki nutq faoliyatining rivojlanishiga olib keladi. Psixologik jihatdan bu jarayon bolaning ongli boshqaruv mexanizmlarini faollashtiradi.

Psixik jarayonlar ichida idrok alohida o'rin egallaydi. Ikki tilli bolalarda idrok jarayoni murakkab signallarni qayta ishlashga moslashadi. Turli fonetik tizimlarga moslashish bolaning eshitish differensiasiyasini kuchaytiradi va nutqiy xatolarning kamayishiga xizmat qiladi.

Xotira faoliyatida esa kodlash jarayoni ikki yo'nalishda kechadi. Bola bir tushunchani ikki xil belgilar tizimi orqali saqlaydi. Bu holat xotiraning moslashuvchanligini oshiradi va axborotni qayta tiklash tezligini kuchaytiradi.

Emotsional jihatdan ikki tillilik bolaning o'zini namoyon qilish ehtiyojini kengaytiradi. Bola turli vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini turlicha ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa emotsional barqarorlikning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy muhitda ikki tilli bola ko'proq kuzatuvchi va tahlil qiluvchi pozitsiyani egallaydi. U muloqot jarayonida nafaqat so'zlarni, balki nutq ohangi va vaziyatni ham hisobga oladi. Bu holat ijtimoiy intellektning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikki tillilik bolaning shaxsiy rivojlanishiga to'sqinlik qilmaydi, aksincha, moslashuvchanlik, mustaqil qaror qabul qilish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytiradi. Asosiy shart bolaning psixologik holatini inobatga olgan holda, bosim va majburlashsiz til muhitini yaratishdan iborat.

Maktabgacha yosh davrida bolaning miyasi yuqori darajadagi moslashuvchanlikka ega bo'ladi. Shu sababli ikki tilni o'zlashtirish jarayoni psixologik jihatdan tabiiy kechadi. Bola tilni qoidalar orqali emas, balki muloqot, kuzatish va taqlid orqali egallaydi. Ikki tilning mavjudligi bolaning psixik

faoliyatida qo'shimcha faollikni yuzaga keltiradi.

Ikki tillilik sharoitida bolaning nutqni nazorat qilish mexanizmi rivojlanadi. Bola qaysi tilni qachon ishlatish kerakligini vaziyat asosida aniqlaydi. Bu jarayon ichki nazorat va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini shakllantiradi. Psixologik jihatdan bu ijro funksiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq hisoblanadi.

Diqqat jarayoni ikki tilli bolalarda muhim ahamiyat kasb etadi. Bola bir tilni tanlab, ikkinchi tilni vaqtincha chetga surishni o'rganadi. Natijada diqqatni jamlash va chalg'ituvchi omillarni nazorat qilish qobiliyati kuchayadi. Bu xususiyat keyinchalik ta'lim jarayonida muhim psixologik ustunlik

bo'lib xizmat qiladi.

Ikki tilni o'zlashtirish bolaning semantik tafakkuriga ham ta'sir ko'rsatadi. Bola bir tushunchani ikki xil til vositasi orqali anglaydi. Bu holat tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishni mustahkamlaydi va umumlashtirish qobiliyatini rivojlantiradi. Psixologik tadqiqotlar bu jarayon tafakkurning

moslashuvchanligini oshirishini ko'rsatadi.

Xotira faoliyatida ikki tillilik axborotni qayta ishlash tezligini kuchaytiradi. Bola so'zlarni, iboralarni va ularning ma'nosini turli kontekstlarda eslab qoladi. Natijada ishchi xotira faollashadi va nutqiy materialni qayta tiklash osonlashadi.

Emotsional rivojlanishda ikki tillilik bolaning o'zini ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Bola his-tuyg'ularini turli til vositalari orqali ifodalashni o'rganadi. Bu emotsional barqarorlik va stressga chidamlilikning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikki tillilik bolaning psixologik rivojlanishida individual farqlar bilan ham bog'liq. Har bir bolaning tilni o'zlashtirish tezligi, nutq faolligi va emotsional munosabati turlicha bo'ladi. Shu sababli ta'lim jarayonida bolaning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish muhim hisoblanadi.

Psixologlar fikriga ko'ra, ikki tilni o'zlashtirish jarayonida asosiy omil bolaning psixologik qulayligi hisoblanadi. Qulay muhitda tilni o'rganish bolaning ichki motivatsiyasini oshiradi va psixik zo'riqishning oldini oladi.

1. Bialystok E. Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition. Cambridge University Press.
2. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. Psixologiya va pedagogika bo'yicha fundamental asar.
3. Abdurahmonova D. Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Qodirova F. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish. Toshkent.
5. Hasanboyeva O. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Toshkent.
6. Jalolova M. Til o'rganishda psixologik omillar. Ilmiy-uslubiy qo'llanma.